

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

МОЛЧКО ОКСАНА ОРЕСТІВНА

УДК 811.111'25'262

**ХУДОЖНЄ ПОРІВНЯННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА
(на матеріалі української та англійської мов)**

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор
Задорожний Богдан Михайлович

кандидат філологічних наук, доцент

Дзера Оксана Василівна,

Львівський національний університет
імені Івана Франка,

доцент кафедри перекладознавства і контрастивної
лінгвістики імені Григорія Кочура.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Демецька Владислава Валентинівна,
Херсонський державний університет,
декан факультету перекладознавства;

кандидат філологічних наук, доцент

Чала Юлія Петрівна,

Гуманітарний інститут Київського
університету імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри перекладу.

Захист відбудеться «29» квітня 2015 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65045, м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «28» березня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
ЗАГАЛЬНА

Т. А. Дружина
ХАРАКТЕРИСТИКА

РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено дослідженню **художнього порівняння** (далі – **ХП**) як одиниці перекладу в українсько-англійському зіставленні. В центрі уваги – відтворення культурно-специфічного смислу, актуалізованого ХП. ХП розглядається як модель лінгвокультурної інтерпретації довілля мовною спільнотою, що передбачає виявлення етнокультурних смислів у процесі перекладу та їхнього перекладознавчого осмислення.

Порівняння є предметом активного дослідження в сучасному перекладознавстві та зіставному мовознавстві (Б. Ажнюк, І. Вороновська, Г. Верба, М. Дудченко, Є. Заруднева, Р. Зорівчак, О. Кунін, Н. Кушина, О. Левченко, К. Мізін, Л. М'яснянкін, І. Смуцинська, В. Сасіна, Н. Хижняк, М. Черемисіна та ін.). Міждисциплінарний підхід до осмислення ХП у цій праці залучає системно-структурну та когнітивно-дискурсивну парадигми дослідження мовних та мовленнєвих одиниць, дає змогу з'ясувати особливості моделювання порівняльної конструкції в обох мовах, висвітлити ті її елементи, які забезпечують високий рівень концентрації етнокультурної та етномовної інформації, встановити культурно-специфічні смисли, актуалізовані у дискурсі, та забезпечити її всебічний перекладознавчий аналіз. Дослідження ХП виконується з опорою на методологічні принципи лінгвоконцептології та лінгвокультурології. Етномовні особливості ХП у їхній мовній реалізації виявляються під час аналізу етно-специфічних нюансів світовідчуття, світоосмислення й світооцінки та творять концептуальний базис національних мовних картин світу. Концепти вербалізуються різноманітними мовними засобами: від лексичних, фразеологічних, пареміологічних одиниць до прецедентних текстів. ХП вважаємо етнокультурним структурно-когнітивним комплексом, елементи якого виявляються на усіх мовних рівнях та забезпечують породження культурно-специфічних смислів у дискурсі. Перекладознавчий аналіз зосереджено на з'ясуванні еквівалентності відтворення культурно-специфічного смислу, актуалізованого в ХП, шляхом аналізу низки перекладацьких трансформацій, використаних у перекладі.

Актуальність обраної теми визначається антропоцентричною скерованістю сучасного перекладознавства на вивчення лінгвокогнітивних структур мислення, які забезпечують організацію інформації про художній образ, та на застосування лінгвокультурологічних теорій у перекладознавстві загалом та перекладознавчому дослідженні порівняльних конструкцій зокрема. Ідеться не лише про відтворення змісту оригіналу, але й про максимально точну передачу національно-маркованих мікрообразів, символів та концептів.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає темі науково-дослідної роботи кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка «Удосконалення методики перекладу різножанрових текстів з українською та англійською мовами як робочими» (державний реєстраційний номер 0111U008011). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 12/7 від 10 липня 1998 р.).

Мета дослідження – з'ясувати особливості ХП як одиниці перекладу, методи та прийоми його відтворення цільовою мовою на основі аналізу перекладацьких трансформацій.

Зазначеній меті підпорядковано такі **завдання**:

- 1) *репрезентувати* вихідні теоретичні позиції дослідження порівняння як перекладознавчої категорії, дослідницьку методологію й методику;
- 2) *проаналізувати* засоби вираження ХП у межах зіставлюваних мов;
- 3) *окреслити* особливості ХП української та англійської мов, зумовлені лінгвокультурним світосприйняттям мовців;
- 4) *встановити* структурно-семантичні моделі ХП зіставлюваних мов у контрастивному та перекладознавчому аспектах та окреслити його лінгвостилістичні особливості;
- 5) *схарактеризувати* статус порівняння в когнітивно-дискурсивній лінгвістичній парадигмі в межах прагматичного, психолінгвістичного, лінгвокультурологічного та лінгвоконцептуального підходів до його аналізу;
- 6) *з'ясувати* особливості порівняльної конструкції з погляду психолінгвістичної теорії актуального членування;
- 7) *виокремити* функції художнього порівняння;
- 8) *виявити* перекладний потенціал порівняння з кольоро-, фауно- і флороназвами як найчастотнішими компонентами моделей творення словесного образу з огляду на символічність їхнього значення в межах лінгвокультурології;
- 9) *з'ясувати* адекватність відтворення лінгвокультурного навантаження ХП в перекладі з урахуванням усіх рівнів мовної системи.

Об'єкт дослідження – порівняльна конструкція української та англійської мов.

Предметом дослідження виступають особливості відтворення ХП в тексті-перекладі.

Матеріалом дослідження є корпус із 3 477 зразків українських та англійських ХП, дібраних методом суцільної вибірки із прозових та віршованих художніх творів українських (Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, В. Стефаник, І. Франко, Г. Косинка, О. Гончар та ін.) та англійських (Дж. Чосер, В. Шекспір, В. Теккерей, Ф.С. Фіцджеральд, Дж. Джойс, О. Хакслі, Джек Лондон, Дж. Апдайк та ін.) письменників та їхніх перекладів (здійснених такими перекладачами, як: В. Вишневий, М. Габлевич, О. Жомнір, О. Мокровольський, М. Пінчевський, М. Рябова, О. Сенюк, М. Харенко, а також Джон Вір, О. Коваленко, Ф.Р. Лайвсей, Віра Річ, Ю. Ткач, Л. Рудницький, М. Скрипник, Я. Стельмах, М. Царинник).

Вибір дослідницьких **методів** зумовлений об'єктом, предметом, метою й поставленими завданнями та необхідністю комплексного підходу до оцінки мовних явищ. У процесі вивчення семантики порівняння використано методи аналізу *словникових дефініцій* – для з'ясування семантичної структури досліджуваних одиниць з урахуванням смислових модифікацій, *компонентного* аналізу – для визначення особливостей семантичної структури елементів порівняльної конструкції та ХП як стилістичної фігури. Прийоми аналізу, випрацьовані в теорії *актуального членування*,

застосовано щодо порівняльної конструкції для розуміння специфіки репрезентації об'єкта й суб'єкта художнього порівняння та їхнього психологічного навантаження в контексті. Для окреслення особливостей способів моделювання порівняння в українській та англійській мовах залучено *зіставний аналіз, контекстно-ситуативний аналіз* художнього тексту – для дослідження способів вираження денотативного, конотативного, символічного смислів порівняльною конструкцією, які визначають вибір перекладацьких трансформацій. Для виявлення лінгвокультурологічних особливостей порівняння, актуалізації ним міжкультурного смислу використано *лінгвокультурну інтерпретацію* та *лінгвоконцептуальний аналіз*, що дають можливість виокремити й інтерпретувати символ у тексті-джерелі та тексті перекладу, визначити вербалізовані ХП концепти з метою інтерпретації перекладацьких трансформацій. *Перекладознавчий* аналіз застосовано для з'ясування еквівалентності відтворення культурно-специфічного смислу, актуалізованого художнім порівнянням, на основі інтерпретації залучених перекладацьких трансформацій. *Кількісні підрахунки* увиразнюють результати проведеного дослідження.

Наукова новизна дисертації зумовлена тим, що лінгвокультурний аспект порівняння досі комплексно не досліджувався в перекладознавстві в українсько-англійській мовній опозиції. Дисертація є першим системним дослідженням перекладу порівняльних конструкцій, що поєднує мовознавчі, лінгвокультурні та перекладознавчі методи, на основі чого розроблено авторську дослідницьку методику, яка може застосовуватися в аналогічних наукових розвідках.

Теоретичне значення дисертації визначене новизною предмета аналізу в системі комплексного підходу до досліджуваного явища. Висновки цієї дисертації є певним внеском у методологію художнього перекладу. Теоретично вагомим є поглиблене осмислення ХП як категорії перекладознавства із залученням аналізу культурно-специфічних смислів, втілених в образах та символах, що передають етномовну специфіку. Запропоновано термін та обґрунтовано процедуру *актуального членування порівняльної конструкції*.

Практичне значення дисертації полягає у випрацюванні практичних рекомендацій щодо перекладу ХП, як-от: урахування лінгвокультурної варіативності порівнянь під час перекладу в процесі вибору перекладацьких підходів. Дисертаційний матеріал можна використати в практиці викладання, зокрема в процесі читання нормативних курсів з теорії і практики перекладу, стилістики, спецкурсів з інтерпретації художнього тексту, а також на практичних заняттях із перекладознавства й контрастивної лінгвістики та при написанні наукових робіт. Деякі аспекти текстологічного опрацювання ХП можуть слугувати ілюстративним матеріалом для лексикографів та в процесі розробки питань сучасної когнітивістики, лінгвостилістики, лінгвістики тексту, психолінгвістики, лінгвокультурології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи висвітлено на звітних наукових конференціях аспірантів та викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 1994-2014), засіданнях Методологічного семінару з проблем перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені проф. Ю. О. Жлуктенка (Львів, 1994-2014), сесіях Наукового товариства імені Шевченка (Львів, 1994-2014) та представлено в доповідях Всеукраїнської наукової

конференції «Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ століття» (Львів, 1996), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи» (Київ, 2004), наукових читаннях «Український переклад від Зерова до сьогодення» (Київ, 2004), Науковій конференції «Мови, культури і переклад у добу глобалізації» (присвячено пам'яті професора Ю. Жлуктенка) (Київ, 2005), Всеукраїнській науковій конференції «Григорій Кочур в контексті української культури другої половини ХХ віку» (Львів, 2005), II Всеукраїнській науково-методичній конференції «Актуальні проблеми підготовки перекладачів» (Луцьк, 2007), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перекладознавство, літературознавство, мовознавство: тенденції розвитку на зламі століть» (Дрогобич, 2007), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2013).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено в 15 публікаціях у фахових виданнях наукових видань, затверджених ДАК України, 1 публікації в закордонному науковому виданні (Познань), 1 тезах доповідей – у матеріалах міжнародної науково-практичної конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної наукової літератури (378 позицій, з яких 39 іноземними мовами, 42 позиції – використані лексикографічні джерела). Загальний обсяг тексту дисертації становить 256 сторінок (у тому числі 6 таблиць та 1 рисунок), із них 214 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його актуальність, об'єкт і предмет, схарактеризовано застосовані методи аналізу й матеріал дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено дані про апробацію її результатів.

Перший розділ «Теоретико-методолічні засади дослідження порівняння у мовознавстві та перекладознавстві» присвячено висвітленню теоретичних основ дослідження, що стосуються трактування ХП у системно-структурній (логіко-філософський, структурно-семантичний, лінгвостилістичний аспекти) та когнітивно-дискурсивній (прагмалінгвістичний, психолінгвістичний, лінгвоконцептуальний та лінгвокультурологічний аспекти) парадигмах лінгвістики для його осмислення та інтерпретації як категорії перекладознавства.

Методологічно важливим для перекладознавчого аналізу ХП, його структурно-семантичного осмислення, розгляду лексичного наповнення та лінгвокультурної значущості є дослідження лінгвокультурних параметрів слова (Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Телія, А. Федоров, П. Ньюмарк), символів національної культури (Т. Космеда, В. Маслова, М. Новикова, І. Шама), етномовних компонентів у структурі значення слова (Б. Ажнюк, Ф. Бацевич, Р. Зорівчак, Н. Кушина), теорії еквівалентності (В. Комісаров, В. Коптілов, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне, В. Коллер, Ю. Найда, А. Поповіч, К. Райс), реалій (С. Влахов, Р. Зорівчак, А. Федоров, С. Флорін), фразеологічних одиниць (С. Влахов, Р. Зорівчак, О. Кунін, В. Огольцев, С. Флорін), контекстуальних смислів, зокрема міжкультурних (Ф. Бацевич, Є. Верещагін,

О, Левченко, В. Костомаров,) та культурних концептів (С. Воркачов, В. Карасик, Є. Кубрякова, Л. Нікітіна, Ю. Степанов, О. Селіванова).

У логіко-філософських студіях порівняння трактують як невід'ємну складову когнітивної діяльності, що репрезентує шлях від порівнювання об'єктів довкілля до їхньої вербалізації.

З використанням структурно-семантичного аналізу порівняльної конструкції з'ясовуємо моделі основних і допоміжних мовних засобів вираження порівняння. Серед основних виокремлюємо вільні словосполучення (індивідуально-авторські порівняння) в межах простого речення та складнопідрядного з підрядним порівняльним й сталі сполучення слів (фразеологізовані порівняння) у межах простого речення та складнопідрядного з підрядним порівняльним; серед допоміжних – морфемні (з використанням відповідних способів словотворення *no-*, *-like*) та морфологічні (форми орудного та родового відмінків в українській мові). ХП має лінгвостилістичий статус фігури із відповідною системою мовної репрезентації. З'ясовано характерні функції ХП, мовні та мовленнєві, що послідовно виявляються у тексті. Взаємодія цих функцій розглядається як обов'язкова умова успішної мовотворчої та комунікативної діяльності в процесі міжкультурної комунікації. Постулати психолінгвістики, репрезентовані в теорії актуального членування речення, проектуємо на основні типи порівняльних конструкцій, актуалізовані простим реченням та складнопідрядним з підрядним порівняльним; вводимо термін *актуальне членування порівняльної конструкції* та виокремлюємо низку моделей актуалізації теми й реми в межах основних мовних засобів вираження порівняння – простого речення та складнопідрядного з підрядним порівняльним.

Лінгвокультурні й лінгвоконцептуальні смисли ХП охоплюють всі основні та допоміжні засоби вираження, актуалізують різноманітні поняття матеріального й духовного життя народу та відображаються на всіх мовних рівнях. У процесі відтворення культурно-зумовленої контекстуальної ієрархії смислів в межах ХП враховуємо особливості концептуалізації та культури зіставлюваних мов. Разом із фразеологізованими, досліджуємо й індивідуально-авторські порівняння, оскільки вони виявляють специфіку мовотворчої діяльності народу та його окремих представників – митців слова. У зв'язку з цим проаналізовано тенденції розвитку мовленнєвої потенції новотворів.

Ланцюжок «етнос – культура – мова», об'єднаний просторово-часовими зв'язками, визначає логіку цього дослідження та його предмет, а саме способи відображення в мові на усіх її рівнях усіх компонентів життєвого світу людини (фізичного, духовного, соціального), актуалізованих у ХП. Такий підхід дає можливість випрацювати концепцію етномовності порівняльної конструкції. З метою вияву етномовної семантики ХП в дослідженні розглянуто поняття одиниці перекладу. ХП тлумачимо як смислову одиницю вихідної мови, що має свій відповідник у мові перекладу. До уваги беремо поняття культурно-специфічного смислу як сукупності культурних сем мовної одиниці. Культурно-специфічний смисл, актуалізований ХП, розглядаємо як одиницю перекладознавчого аналізу, специфічно репрезентовану в мовній картині світу та представлену в мовленні. Ураховуючи зазначені підходи до інтерпретації ХП, для з'ясування своєрідності відтворення порівняння під час

перекладознавчого аналізу застосовуємо систему методів перекладознавчого дослідження, орієнтовану на виявлення культурно-специфічного смислу ХП на основі аналізу перекладацьких прийомів, застосованих під час відтворення етномовної специфіки порівняння. Відтворення ХП у процесі перекладу передбачає урахування семантики й прагматики його компонентів на всіх мовних рівнях, з'ясування особливостей культурно-специфічних смислів та їх адекватну вербалізацію засобами цільової мови. Отже, методика перекладознавчого аналізу спрямована на аналіз відтворення лінгвокультурних особливостей мовних одиниць, що актуалізуються структурно-семантичними моделями порівняння та компонентами порівняльної конструкції (суб'єктом та об'єктом порівняння). До цих одиниць належать реалії (структурно-конотативні та лексичні), фонетичні та лексико-семантичні стилістичні прийоми, фразеологізми та символи національної культури (актуалізовані, зокрема, лексичними одиницями, що належать до тематичних груп «колір», «фауна», «флора»).

У розділі 2 «Порівняння у структурі художнього тексту: відтворення в перекладі» здійснено перекладознавчий аналіз ХП. Зіставлення об'єктів довкілля передбачає складний симбіоз процесів – від когнітивних, культурологічних, концептуальних до мовленнєвих, що дають можливість вербалізувати наслідки пізнання в художньому дискурсі лінгвокультурної спільноти.

Беремо до уваги етномовні особливості зіставляваних одиниць, факт актуалізації в художньому дискурсі культурно-специфічного смислу на основі врахування структурно-конотативних реалій, лексичних реалій, фонетичних та лексико-семантичних стилістичних засобів, що мають місце в структурі ХП та застосовуємо методику компонентного, стилістичного, контекстно-ситуативного, зіставного аналізів та актуального членування для з'ясування особливостей перекладу та здійснення на їх основі перекладознавчого аналізу. Вибір способів передачі культурно-специфічного смислу, актуалізованого структурно-конотативними реаліями, зумовлений об'єктивними причинами: належністю української та англійської мов до різних структурних типів, розбіжностями в морфолого-синтаксичній будові зіставляваних мов. У перекладі спостерігаємо відтворення порівняння із об'єктом, вираженим структурно-конотативною реалією в орудному відмінку:

- ✓ розгорненою сполучниковою конструкцією із збереженням об'єкта порівняння (51,5%): «...дзвін **ножем** пройшов у серце» (М. Коцюбинський) – “...(*the bell*) *it shook the air and pierced the heart like a dagger*” (пер. А. Містецький),
- ✓ дескриптивною перифразою з вилученням лексеми на позначення об'єкта порівняння (20,3%): «Дев'ять таких бочок, повних вина, повипинали боки і розляглись **пишною підковою** по під стінами» (М. Коцюбинський) – “*There were nine such wine-filled barrels with bulging sides, forming an impressive line along the cellar walls*” (пер. А. Містецький),
- ✓ образно-граматичною трансформацією (14%): « ... захід сонця жеврів кров'яно-красною зорею...» (Панас Мирний) – “... *there was that blood-red glow in the west*” (пер. О. Коваленко),
- ✓ дескриптивною перифразою (10,9%): «...найстрашніше пройшло вже крізь її серце вогнем...» (М. Коцюбинський) – “... *the most terrible thing had pierced through her heart with fire...*” (пер. А. Містецький),

- ✓ неточне відтворення образу (3,1%): «... вічна турбота ... блищала **сріблом** в чорних волоссях» (М. Коцюбинський) – “... *permanent trouble played in the silver of his dark hair*” (пер. А. Містецький).

Відтворення порівняння із об'єктом-структурно-конотативною реалією в родовому відмінку здійснюється головню на основі образних трансформацій:

- ✓ епітетом (80%): «...зробила **гримасу ласої кітчки**...» (М. Коцюбинський) – “*Assumed the expression of an eager kitten ...*” (пер. А. Містецький) та
- ✓ дескриптивною перифразою (20%): «Де тільки з'являлось його обличчя **старої баби**...» (М. Коцюбинський) – “*Wherever his shrewish old face, deeply furrowed by the plough of life, appeared ...*” (пер. А. Містецький).

Відтворення порівняння із об'єктом-структурно-конотативною реалією, вираженою прикладкою через дефіс, забезпечується:

- ✓ дескриптивною перифразою (50%): «Вони (годинники) байдуже рахують ваші терпіння й довгими **стрілами-пальцями** наближають хвилину катастрофи» (М. Коцюбинський) – “*It registers your suffering in a detached way, and its long hands bring nearer the moment of disaster*” (пер. А. Містецький),
- ✓ образно-граматичними трансформаціями (41,7%): «Землянка була з присінок, схожих на рів, та **хату-льоху**» (Панас Мирний) – “*Such a dugout consisted of a passage that looked more like a plain ditch, and a **crypt-like room***” (пер. О. Коваленко) та
- ✓ калькуванням (8,3%): «Ніч, як куйовда, стояла надворі; мела страшенна хуга, завірюха крутила; ...а в димарі, як голодний звір, ревла та вила **відьма-буря**, кидаючи у вікна кім'ями снігу – мов хто добивався у хату знадвору» (Панас Мирний) – “*The **wind-witch** roared and howled in the chimney like a hungry beast and threw lumps of snow at the window, which sounded as though somebody were knocking at them, asking to be let in*” (пер. О. Коваленко).

Лексичні реалії, які пов'язані із концептуалізацією та номінацією об'єктів довкілля, в структурі ХП виконують низку мовних та мовленнєвих функцій, серед яких: номінативна, концептуальна, естетична, культурологічна, асоціативна; характеризувальна, модалізувальна, стилетвірна, інформативна, характеризувальна. Серед методів відтворення культурно-специфічних смислів порівнянь, заснованих на використанні лексичних реалій, спостерігаємо:

- ✓ контекстуальне уподібнення (31%): «Вітер, гострий, як наточена **бартка**, бив йому в груди» (М. Коцюбинський) – “*A wind as biting as a honed **hatchet** struck at his chest*” (пер. М. Царинник),
- ✓ транслітерацію (13,8%): «Розшумівся, мов **самовар**, що ось-ось має збігати» (М. Коцюбинський) – “*He was as noisy as a **samovar** about to boil over*” (пер. А. Містецький),
- ✓ калькування (13,8): «Я – одна з тих молодих людей, що, як гриби виростають біля ваших **ком'ячейок**» (М. Хвильовий) – “*I am one of those young people growing up like mushrooms around your **Communist Party cells**...*” (пер. Ю. Луцький),
- ✓ комбіноване перейменування (13,8%): “*Mr. Scogan's eye glittered like an eye of an **Ancient Mariner***” (А. Huxsley) – «Очі містера Скогана палали, як у **Старого Моряка**»* «Старий Моряк» – твір англійського поета-романтика Семюеля

Т. Колріджа (1772–1834). Коли старий моряк розповідав про страшне прокляття, яке впало на нього за вбивство альбатроса, – птаха, що приносить щастя, – очі його палали (пер. В. Вишневий),

- ✓ гіперонімічне перейменування (13,8%): «Мій Мошко так на те скривився, немовби квартиру **оковитої** випив» (І. Франко) – “At this my Moshko made such a wry face as though he had drunk a quart of his **liquor**” (пер. Джон Вір),
- ✓ дескриптивна перифраза (10,3%): «...а Василь – мов у самій душній хаті, неначе хто його трьома кожухами вкрив і гарячим **збитнем** напува» (Г. Квітка-Основ'яненко) – “Vasyl was stifled – as though he were in a very hot room. It seemed to him that he had at least three sheepskins on his body and that someone was giving him **pipng hot water to drink, with honey and pepper**” (Ф.Р. Лайвсей) та
- ✓ втрата реалії (3,5%): „... the class was wriggling like a bucketful of **catawba worms**” (Н. Lee) – «весь клас **зареготав**» (пер. М. Харенко) у процесі перекладу.

Уподібнення не вважаємо ефективним методом відтворення концептуальної дихотомії *свій – чужий*, оскільки його застосування, на відміну від калькування образу, не дає змоги відчутти його екзотичності.

Актуалізація фонетичних стилістичних прийомів збагачує ХП синсемантичними образами та виконує асоціативну функцію, психологічно сприяючи повнішому усвідомленню зіставлення. Відтворення ХП, заснованого на актуалізації фонетичних стилістичних прийомів, виявляється чи не найскладнішим завданням для перекладача, що зумовлено відмінними у зіставлюваних мовних системах способами вираження звукової експресії, звукосимволізму, ритму, інтонаційного фону. Етномовна та лінгвокультурна специфіка зіставлюваних мов визначає вибір способів перекладу, а саме:

- ✓ часткова заміна синсемантичних образів: “First came the vacation and then the next term and then vacation again and then again and then another term and then again the vacation. It was like a train going in and out of tunnels and that was like the noise of the boys eating in the refectory when you opened and closed the flaps of the ears. Term, vacation; tunnel, out; noise, stop. How far away it was!” (J. Joyce) – «Спочатку **настануть** канікули, потім – **наступний триместр**, потім знову канікули, і **ще** один **триместр**, і знову канікули. **Наче** поїзд, що заходить у **тунель** і виходить із нього, **ніби** галас, який вчиняють хлопці в **трапезній**, якщо відтуляти й затуляти вуха. **Триместр** – канікули, **тунель** – з **тунелю**, **тиша**, галас. Як далеко ще до цього!» (пер. Я. Стельмах),
- ✓ невинуватана звукова заміна: «Він **вився**, як **в’юн**, по горі» (М.Коцюбинський) – “He **slithered** like a snake over **the mountains**...” (пер. А. Містецький) та
- ✓ втрата синсемантичного образу: “We can’t let him **die like a dog**” (S. Maughm) – «Не **пропадати** ж йому, як **собаці**» (пер. О. Мокровольський).

При цьому в перекладі спостерігаємо використання компенсаторних засобів, зазвичай, лексичного характеру.

Лексико-семантичні стилістичні засоби наповнюють ХП глибшим змістом, репрезентують когнітивні, концептуальні, лінгвокультурні особливості носіїв певної етноспільноти та виконують концептуальну, естетичну, асоціативну, характеризувальну функції. Їхнє застосування в межах ХП має наслідком появу нових образів,

концептуальних метафор зокрема. Відтворюючи ХП, засноване на актуалізації лексико-семантичних стилістичних прийомів, перекладачі застосовують такі методи:

- ✓ відтворення повним еквівалентом: «Він (рояль – О. М.) все ще тримався на ногах, тільки вив дико, як звір, стікаючи кров'ю» (М. Коцюбинський) – “... but it was still on its legs, roaring like a mortally wounded animal” (пер. А. Містецький),
- ✓ частковим еквівалентом: «...бо взагалі писання чи то цифер, чи то букв було для мене **твердим горіхом**: усякі знаки з-під моїх рук виходили криві, гачковаті, розлізлі, так що звичайно подобали на старий пліт, у яким кожний кіл стримить у інший бік, а хворостини півперечні стримлять самі по собі, не можучи здибатися з колами» (І. Франко) – “Writing in general – be it letters or numbers, was **a hard nut for me to crack**; all symbols came out crooked, hooked and crawling from under my hand, so that they usually looked like an old fence in which each post sticks out in a different direction and the cross pickets stick out its own way, unable to achieve a juncture with the fence posts” (пер. Джон Вір),
- ✓ калькуванням чи описово стосовно фразеологізованих порівнянь: «Його немічна думка билась, як муха об стінку» (М. Коцюбинський) – “His feeble mind struggled like a fly beating against the window ...” (пер. А. Містецький),
- ✓ індивідуально-авторські порівняння відтворюють переважно методом калькування: “The words curled back on themselves like offended feelers” (J. Updike) – «Слова його загорталися на кінцях, як сполохані щупальця» (пер. М. Габлевич), «I показав їй через вікно могилу. – Не хотіла-с іти на цю Канаду, то підемо світами і розвіємось на старість, як той лист по полю» (В. Стефаник) – “And through the window he showed her a grave. “You did not want to go to this Canada? Then we’ll go into the world and be blown about in our old age, like a leaf over the fields” (пер. М. Скрипник).

У процесі перекладу фразеологізованих порівнянь перекладачі частіше вдаються до використання часткових еквівалентів, методу калькування чи описового, що зумовлено вмотивованістю образу, його потенційно адекватним сприйняттям у цільовій мові чи навпаки, оскільки концептуальні особливості об’єктів зіставлення зазвичай пов’язані з лінгвокультурними та лінгвоконцептуальними особливостями зображуваних об’єктів.

Залучення методу актуального членування в проєкції на інтерпретацію порівняльної конструкції для точнішого перекладу розглядається як новий ефективний метод аналізу порівняльної конструкції, оскільки він дає змогу глибше зрозуміти логіку думки творця тексту. Цей метод, безперечно, доповнює контекстуально-ситуативний та компонентний аналізи. Йдеться про низку моделей, де порівняльна конструкція стає вербалізованим ментальним уявленням в межах простого речення: «...і звідти обізвались до нього (вівці – О. М.), як з-під води, тужливим дзвоном своїх дзвінків» (М. Коцюбинський); “I felt sure that Mrs. Nichols, inexorable like fate and remorseless as conscience, would presently rejoin him” (S. Maughm) та складнопідрядного з підрядним порівняльним: «Він хтів принаймні словом полегшити свою душу, як хмара чує потребу вилить свою вагу, і говорив» (М. Коцюбинський); “Into his eyes leaped a wistfulness and a yearning as promptly as the yearning leaps into the eyes of a starving man

at the sight of food” (Jack London). Темо-рема-тичне розміщення компонентів порівняльної конструкції визначає її комунікативну налаштованість, оскільки її головна мета – повідомити про ситуацію у зіставленні з іншою, з якою вона асоціативно пов’язана.

Розділ 3 «Лінгвокультурний компонент художнього порівняння: переклад образів і символів» присвячено лінгвокультурологічному та лінгвоконцептуальному аналізу трьох лексичних тематичних груп: «кольороназва», «фауноназва» та «флороназва», з опертям на частотність уживання символічних смислів у межах кожної групи.

Лінгвокультурний вміст ХП, заснований на використанні кольороназв та назв тварин і рослин, відкриває широкі можливості для ознайомлення цільового читача з особливостями світобачення інших народів. Широкий спектр лексем на позначення кольоро-, фауно- та флороназв у досліджених ХП актуалізують універсальне й властиве певному народові світобачення, світорозуміння та світосприйняття. Своєрідність виокремлених кольоро-, фауно- та флороназв дає багатий матеріал для розкриття національного менталітету.

Обожнення й олюднення тваринного й рослинного світів – суттєва ознака первісно-міфологічної концептуалізації дійсності, відображення якої міститься в Біблії та прецедентних текстах та пояснює ізоморфізм прототипових атрибутів українських та англійських фауно- й флороназв на рівні ядра семантичної структури. Аломорфізм прототипів на периферії значення зумовлений пізнішими національно-культурними нашаруваннями в кожній окремо взятій мовній картині світу.

Чуттєвий образ певного предмета може асоціюватися з образом іншого предмета, внаслідок чого людина, її риси й дії осмислюються у площині образу чи символу, вербалізованих фауно- та флороназвами. У колективній свідомості мовців на основі зіставлення формується новий смисл, а національно-культурний компонент виявляється вирішальним в осмисленні поняттєвого комплексу, породженому етнокультурною специфікою сприйняття світу. Фауно- та флороназва набуває ознак символу, формування якого є результатом цього переосмислення. Фауно- та флороназви як засіб та результат пізнання природи виконують чи не найважливіші функції в антропоцентричній площині *людина – природа*.

У межах ХП з кольороназвою (проаналізовано 10 кольороназв) виділено три групи, що відображають семантичні особливості колірних лексем. Виокремлюємо конструкції, в яких:

- ✓ кольороназва експлікує в контексті ядерні семи суб’єкта / об’єкта порівняння та сприяє вербалізації відповідного концепту (82%): *«Вона, наприклад, ніяк не могла уявити собі, що той рудий, як голендерська корова, рябий і довгий семінарист, який, сюсюкаючи, провадив їй ідеї Фейєрбаха, носить тепер камілавку, має наперсний хрест і дослуживсь до благочинного»* (М. Коцюбинський), *“I-clad he (молодий паламар у церкві Абсолон – О. М.) was full small and properly, / All in a kirtel of a light waget – / Full fair and thicke been the pointes set – / And thereupon he had a gay surplis, / As white as is the blossome upon the ris”* (J. Chauser),

- ✓ кольороназва експлікує в контексті периферійні семи суб'єкта / об'єкта порівняння та сприяє вербалізації певного концепту (8%): «*Як ішла (заміж – О. М.) – як калина була та гладка, як ніч, а тепер – як з хреста знята*» (Панас Мирний), “*When her hands were not hard from endless housework, they were swollen and red like boiled beef, that of the washing*” (Jack London),
- ✓ кольороназва експлікує в контексті ядерні / периферійні семи суб'єкта / об'єкта порівняння та сприяє вербалізації відповідного концепту (10%): «*Красуня, нічого сказати, але де ж там білий-білий? Як циганча!*» (О. Гончар), «*Хоче щось сказати – і слова не промовить, хоче від нього вирватися, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче заплющитись – так очі проти її волі так і зазирають у Василеві очі, що, як вугілля на вогні палають...*» (Г. Квітка-Основ'яненко), “*Old Osborne was in the room, with a face livid with rage and eyes like hot coals*” (W. Thackeray), “*But the major, with his complexion like a Stilton cheese, and his eyes like a prawn's, went rowing about, perfectly indifferent to master Bithertone's amusement...*” (Ch. Dickens).

Відтворення ХП з кольороназвою в цільовій мові здійснюється різними способами: повний / частковий еквівалент (фразеологізовані порівняння), калькування, описове відтворення (фразеологізовані та індивідуально-авторські порівняння). Відтворення денотатації, конотації та прагматики порівнянь із кольороназвою може супроводжуватися змінами, зумовленими ступенем прозорості мотивації значення та відповідності денотативних і конотативних компонентів кольороназви у цільовій мові.

У процесі аналізу символіки кольороназв було виявлено, що частково вона збігається в зіставлюваних мовах завдяки наявності спільної для лінгвокультур християнської традиції. Територіальна віддаленість українців від носіїв англійської мови сприяла створенню відмінних мовних систем та індивідуальних етнічних образів чи символів. Під час відтворення культурно-специфічного смислу ХП із символічними компонентами методом покомпонентного калькування чи описово найчастіше спостерігаємо:

- ✓ структурно-лексичні та образні трансформації: «*... захід сонця жеврів кров'яно-красною зорею...*» (Панас Мирний) – “*... there was that blood-red glow in the west...*” (пер. О. Коваленко), „*... Тяглися чорною стрічкою виноградники*” (М. Коцюбинський) – “*... the dark braid of vineyards...*” (А. Містецький),
- ✓ граматичні трансформації: “*... his eyes redder than the very sun on Lake Geneva, and they had the awful story*” (F.S. Fitzgerald) – «*... очі почервоніли, як Женевське озеро під призахідним сонцем*» (пер. М. Пінчевський),
- ✓ внесення додаткових лексичних компонентів: «*Гарячий людський віддих, змішаний з димом ладану та чадом свічок, сірим туманом висів над головами...*» (М. Коцюбинський) – “*Hot human breath mixed with the incense fumes and the smoke from the candles was hanging overhead in a thick grey cloud*” (пер. А. Містецький),
- ✓ вилучення кольороназви: «*Увесь височенький зелений берег з садками, церквами одбивався в воді, як в дзеркалі, а над горами синіло, мов густа синька, пишне південне гаряче небо*» (І. Нечуй-Левицький) – “*The whole high green bank, churches, orchards and all, was mirrored in the river, and the deep-blue, hot southern sky spread majestically over the mountaintops*” (пер. О. Коваленко),

- ✓ заміну колірної лексеми: «Над шляхом біліла його хатинка, немов йшла кудись з села і сіла спочити» (М. Коцюбинський) – “*His hut stood above the road as if it had been walking somewhere out of the village and stopped for a rest*” (пер. А. Містецький),
- ✓ компенсацію експресивності неколірними лексемами: “*Dumb as pure white lead...*” (J. Updike) – «Дурна, як нетесана довбня» (пер. М. Габлевич).

Проведений аналіз 10 фауно- та 10 флороназв базується на дослідженні об’єкта порівняльної конструкції, оскільки в ньому актуалізується переносне значення, розкриваються особливості фразеологізації та символізму, виявляється етномовність на всіх рівнях мовної системи – фонологічному, словотвірному, лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному. У ХП відображається концептуалізація світу:

- ✓ універсальна: “*And he was aware that Ruth looked, too, with quick eyes that were timid and mild as a dove’s...*” (Jack London) – «Він бачив, що й Рут скинула на Ліззі швидкий погляд, м’який і лагідний, як у голубки» (пер. М. Рябова),
- ✓ етнокультурна: «Мов чайка, // Що скиглить над дітьми понад багном // Літаючи, о трою б’є грудьми, // То знов до сонця, вивернесь із лету, // І все кричить, і б’ється, і комсить, – // Отак і Каїнова дума-скрута // В тім безконечнику металась, билась // Без виходу» (І. Франко).

Відтворення лише денотативної частини значення образу в прикладі «Козацтво – як мак ... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка» (М. Коцюбинський) без урахування, що етномовний компонент флороназви мак містить периферійну символічну сему краса, може суттєво спотворити його сприйняття цільовим читачем: “*Cossaks – like fields of poppy ... Their jackets red, their mustaches black and long, and sabres at their sides*” (пер. А. Містецький). Для британців мак є символічним образом солдатів, які загинули під час двох світових воєн, особливо першої.

Аналіз об’єктів ХП засвідчив, що порівняльні конструкції із залученням фауно- та флороназв в українській і в англійській лінгвокультурах засновані на ізоморфних та на аломорфних асоціативних зв’язках. Широке коло прототипових атрибутів фауно- та флороназв урізноманітнюють концептуальну вербалізацію.

Відтворення порівнянь з об’єктом-фауноназвою в перекладі здійснюється методами:

- ✓ калькування образу (54%): «Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лиця і грубим чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих тухольських ведмедів, яких їхав воювати» (І. Франко) – “*Broad-shouldered, somewhat squat, with heavy features and coarse black hair, he himself resembled one of those Tukhlya bears which he was haunting*” (пер. М. Царинник),
- ✓ часткового еквівалента (21,8%): «... зазираючи йому у вічі, та так пильно, ніби баранчик, що його хотять різати» (Г. Квітка-Основ’яненко) – “*... looking into his eyes as imploringly as a lamb about to be slaughtered...*” (пер. Ф.Р. Лайвсей),
- ✓ повного еквівалента (13,7%): “*... having four heads (Eros – O. M.), sometimes roared like a bull or lion, sometimes hissed like a serpent, or bleated like a ram...*” (J. Updike) – «... маючи чотири голови, іноді ревів, як бугай чи лев, іноді сичав, як змія, або ж бекав, наче баран...» (пер. М. Габлевич),

- ✓ дескриптивної перифрази (6,5%): «Три дочки – як голубочки» (Панас Мирний) – “*There were those three lovely daughters of hers*” (пер. О. Коваленко),
- ✓ транспозиції на конотативному рівні (4%): «Мирон ... вхопив за перо і поволик по папері, мов тура за роги» (І. Франко) – “*Myron ... seized his pen ... and dragged it along the paper as though he were dragging a buffalo by the horns*” (пер. Джон Вір).

Відтворення порівнянь з об’єктом-флороназвою здійснюється методами:

- ✓ калькування образу (54%): «Він мав дітей, як маку, і ані клантика поля» (М. Коцюбинський) – “*He had as many children as poppies, but not a bit of land*” (пер. А. Містецький),
- ✓ часткового еквівалента (18%): «... бо взагалі писання чи то цифер, чи то букв було для мене твердим горіхом ...» (І. Франко) – “*... writing in general – be it letters or numbers, was a hard nut for me to crack ...*” (пер. Джон Вір),
- ✓ повного еквівалента (14%): «... бо Тузар Вовк був мужчина, як дуб» (І. Франко) – “*... for Tuhar Vovk was a man like an oak*” (пер. М. Скрипник),
- ✓ транспозиції на конотативному рівні (10%): «... вони (співанки – О. М.) родились у її грудях, як сходять квіти самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах» (М. Коцюбинський) – “*They were born in her breast the way wild flowers spring up in a hayfield or fir grow on mountain slopes*” (пер. М. Царинник),
- ✓ вилучення образу (4%).

У процесі перекладу ХП із використанням національно-культурних образів та символів виявляється етномовна специфіка залучених до зіставлення об’єктів, тому доцільними виявляються методи калькування та описовий, мета яких – відповідна передача етнокультурного навантаження образу, зумовленого історичним, національним та культурним досвідом народу.

Міжмовний лінгвокультурологічний аналіз дає можливість з’ясувати особливості культурно специфічних смислів, що фіксують інформацію, накопичену етносом впродовж віків.

ВИСНОВКИ

У дисертації розглянуто вихідні теоретичні позиції дослідження порівняння з опорою на міждисциплінарний підхід, який охоплює логіко-філософський, структурно-семантичний, лінгвостилістичний, прагмалінгвістичний, психолінгвістичний, лінгвоконцептуальний, лінгвокультурологічний та контрастивний ракурси, для його всебічного перекладознавчого аналізу. На засадах цього підходу випрацювано концепцію дослідницької методології та методики аналізу ХП. У дослідженні схарактеризовано сутність ХП як категорії перекладознавства, яка породжена потребою аналізу особливостей, зумовлених етнічним світосприйняттям мовців у межах відповідних мовних картин світу, та окреслено перекладознавчий потенціал ХП з урахуванням усіх рівнів мовної системи.

З огляду на суб’єкт та об’єкт концептуалізації, у порівняльній конструкції втілюється широкий спектр культурних смислів. Відтворення етномаркованого ХП у перекладі – завдання перекладача як посередника між двома лінгвокультурними спільнотами. Мета перекладознавчого аналізу – з’ясувати відповідність чи

невідповідність цього відтворення з урахуванням переваг та недоліків перекладу. Запропонована методика перекладознавчого аналізу базується на системі методів стилістичного аналізу, актуального членування та лінгвокультурологічного й лінгвоконцептуального аналізів. Використано також методику перекладознавчого аналізу структурно-конотативної, лексичної реалій та фразеологічної одиниці. Поглиблено тлумачення терміну *культурно-специфічний смисл* етномовного компонента, що зреалізовується в процесі міжкультурної комунікації, як основної одиниці перекладознавчого аналізу. Ланцюжок *етнос – культура – мова* слугує основою випрацювання концепції етномовного компонента ХП та способів перекладознавчого аналізу актуалізованого в ньому культурно-специфічного смислу. Застосування такого новаторського підходу дало змогу досягнути особливості об'єкта дослідження й дати йому належну перекладознавчу оцінку.

Проведений аналіз ХП зіставлюваних мов у межах системно-структурної лінгвістичної парадигми дозволив виявити основні на допоміжні мовні засоби його вираження. До основних відносимо такі синтаксичні конструкції, як порівняльні словосполучення, куди входять індивідуально-авторські оказіональні порівняння та сталі сполучення слів, фразеологізовані порівняння, у межах простого та складнопідрядного речення з підрядним порівняльним. Виділяємо моделі основних і допоміжних мовних засобів моделювання ПК: а) основні: 1) вільні словосполучення у межах простого та складнопідрядного речень з підрядним порівняльним; 2) сталі сполучення слів у межах простого та складнопідрядного речень з підрядним порівняльним і б) допоміжні: 1) актуалізація морфемних засобів із використанням відповідних способів словотворення (*no-, -like*); 2) актуалізація морфологічних засобів (відмінкові форми орудного та родового відмінків в українській мові).

В плані українсько-англійського зіставлення виділяємо конструкції, що містять граматичні форми, властиві винятково українській мові. Це порівняльні конструкції з об'єктом порівняння, вираженим граматичними формами орудного й родового відмінків іменника та прикладкою через дефіс. Вважаємо їх структурно-конотативними реаліями, що відображають етномовні особливості вихідної мови й актуалізують культурно-специфічний смисл в художньому дискурсі. Розбіжності у способах вираження граматичних форм у порівнюваних мовах деколи досить суттєві з огляду на належність української та англійської мов до різних мовних типів. Проте, перекладознавчий аналіз доводить можливість віднайдення різних способів відтворення порівняльних конструкцій з об'єктом в орудному відмінку (розгорненою сполучниковою конструкцією із збереженням об'єкта порівняння, дескриптивною перифразою з вилученням лексеми на позначення об'єкта порівняння, образно-граматичною трансформацією, дескриптивною перифразою, інколи відтворення неточне); з об'єктом в родовому відмінку (інвертованим епітетом, епітетною конструкцією, дескриптивною перифразою) та з об'єктом-прикладкою через дефіс (дескриптивною перифразою, образно-граматичною трансформацією, калькуванням) англійською мовою.

При розгляді ХП як стилістичної фігури, заснованої на семантичній подібності та позиційній суміжності суб'єкта та об'єкта, для якої характерною є наявність лексеми або морфеми, що виражає ідею подібності, та ознаки зіставлення, основи порівняння,

було встановлено, що основні та допоміжні мовні засоби вираження ХП часто ґрунтуються на використанні одиниць інших мовних рівнів. За принципом ієрархії синтаксичні засоби (словосполучення, просте та складне речення) підпорядковують собі нижчі мовні рівні, моделюють на їх базі особливості ПК. Художніми засобами моделювання ХП є стилістичні прийоми, що базуються, головню, на актуалізації одиниць фонетичного та лексико-семантичного рівнів. Вони можуть накладатися один на одного, утворюючи ускладнені порівняльні конструкції з огляду на прагматику та художньо-естетичні функції ХП, що розглядаємо під час перекладознавчого аналізу ХП.

Синсемантичні образи збагачують словесні, підкреслюють їхню яскравість, багатоголосся, об'ємність. Цьому сприяють фонетичні стилістичні засоби, до яких належать консонанс та асонанс. У дослідженні використано термін *фонестема*, оскільки певна комбінація приголосних звуків, що уважається в мовознавстві універсальним фонетичним інтенсифікатором, пов'язана з певним значенням чи певним колом значень та виявляє культурно-специфічні фонетичні особливості, слугує формалізуючим етномовним експресивним компонентом в межах ХП в українсько-англійському зіставленні. Було доведено, що, зважаючи на етномовну та лінгвокультурну специфіку зіставлюваних мов, конотативну семантику фонетичних стилістичних засобів вдається відтворити внаслідок часткової заміни синсемантичних образів. Невиправдана звукова заміна призводить до зміщення конотації синсемантичних образів. На жаль, спостерігаємо й утрату синсемантичного образу. Інколи в перекладі простежуємо використання компенсаторних засобів лексичного характеру.

Закріпленість за лексемою-реалією етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача, зумовлює застосування певних способів відтворення цих лексичних одиниць. Класифікуємо реалії за предметною, місцевою та часовою ознаками. Прослідковуючи способи перекладу ХП з лексичною реалією, виявляємо, що найуживаніші серед них такі: контекстуальне уподібнення, транслітерація, калькування, комбіноване та гіперонімічне перейменування; менш частотні – дескриптивна перифраза та втрата реалії у процесі перекладу. Уподібнення не вважаємо ефективним методом відтворення концептуальної дихотомії *свій – чужий*, оскільки його застосування не дає змогу відчути етномаркованість зображуваного образу.

Моделі ХП на основі актуалізації низки стилістичних прийомів (метафори, епітета, метонімії, оксиморону, гумору, сарказму) спонукають мислити, фантазувати, бачити, чути, відчувати. Тоді як фразеологізовані порівняння мають тенденцію до низького вияву образності, індивідуально-авторські новотвори – це несподівані яскраві словесні образи. У процесі перекладу застосовується низка способів відтворення ХП, ускладнених лексико-стилістичними засобами. Фразеологізовані порівняння відтворюють повним або частковим еквівалентом, калькуванням чи описово. Слід наголосити, що метод калькування виявляється ефективним способом передачі особливостей культурно-специфічного смислу, актуалізованого ХП, ускладненим лексико-стилістичними засобами. Індивідуально-авторські порівняння відтворюють у перекладі переважно методом калькування. Вибір методу перекладу визначається

мотивованістю словесного образу, його відображенням у національних мовних картинах світу, потенційно адекватним сприйняттям у цільовій мові з огляду на лінгвокультурні та лінгвоконцептуальні особливості зіставлюваних мов.

У дисертації вперше спроектовано психолінгвістичну теорію актуального членування речення на речення, ускладнені ХП, з актуалізацією темо-рематичного аналізу в проєкції на суб'єкт і об'єкт порівняльної конструкції в українсько-англійському зіставленні. Уважаємо новим підхід до інтерпретації порівняння крізь призму теорії актуального членування. Застосовуючи теорію актуального членування до двох основних моделей ХП, вводимо термін *актуальне членування порівняльної конструкції* та виокремлюємо низку моделей актуалізації теми й реми в межах простого речення та складнопідрядного з підрядним порівняльним, а саме: тема (суб'єкт порівняльної конструкції) – рема (об'єкт порівняльної конструкції) й тема (об'єкт порівняльної конструкції) – рема (суб'єкт порівняльної конструкції) в межах простого речення та складнопідрядного з підрядним порівняльним.

Виокремлено функції ХП в текстах української та англійської мов. Призначення мовної одиниці стосовно мовної системи – виражати категоріальне значення, тому ХП в цьому аспекті вербалізує пізнання, таким чином виконуючи номінативну функцію (в межах якої виділяємо ідентифікувальну, градууювальну, корелювання); концептуалізації (репрезентує ідіоетнічну специфіку мовної картини світу шляхом кореляції зображуваного предмета з іншими, близькими до певного мовного соціуму предметами чи образами); естетичну, оскільки в мові відображаються різноманітні естетичні цінності й втілюються у символіці, міфології, обрядах, традиціях; культурологічну: у ХП відображений код культури, що у поєднанні з номінативним членуванням відображається у смисловому синтезі; асоціативну, що сприяє формуванню цілісного образу, заснованому на відповідних пресупозиційних зв'язках. Мовленнєві функції ХП передбачають мету його використання в конкретному висловлюванні. Серед них виокремлюємо характеризувальну, модалізувальну, словотвірну, стилетвірну, структурувальну. Мовленнєві функції ХП розглянуто й у комунікативному аспекті, що відображає функції порівняння в конкретному висловлюванні та в конкретній мовленнєвій ситуації, де повідомлення виявляється об'єктом комунікативної діяльності мовця. Серед них – ілюстративна функція, що забезпечує сприйняття непередметного світу як предметного, та інформативна.

У дисертації проінтерпретовано перекладознавчий потенціал ХП з кольоро-, фауно- і флороназвами як найчастотнішими компонентами моделей порівняння з огляду на символічність їхнього значення в межах лінгвокультурології. У результаті компонентного та структурно-семантичного аналізів виокремлено порівняльні конструкції, у яких: 1) кольороназва експлікує в контексті ядерні семи суб'єкта / об'єкта порівняння та сприяє вербалізації відповідного образу й концепту, 2) кольороназва експлікує в контексті периферійні семи суб'єкта / об'єкта порівняння та сприяє вербалізації символу й концепту, 3) кольороназва експлікується в контексті ядровими / периферійними семами суб'єкта / об'єкта порівняння та сприяє вербалізації відповідного образу й концепту. Прослідковано способи відтворення ХП з кольороназвою у перекладі, вибір яких залежить від закріпленості за кольороназвою денотативного та конотативного значень універсального і / чи культурно-специфічного

характеру та ступеня вияву нею культурно-специфічного смислу в художньому тексті. Процес відтворення супроводжується певними перекладацькими трансформаціями, зумовленими ступенем прозорості мотивації значення, а також невідповідністю етномовних конотативних компонентів колірної лексеми в мові оригіналу та перекладу. У процесі відтворення ХП з кольороназвою спостерігаються: 1) структурно-граматичні, лексичні та образні зміни, 2) додавання лексичних компонентів, 3) вилучення кольороназви, 4) заміна кольороназви, 5) компенсація експресивності неколірними лексемами.

Зібраний матеріал, що охоплює 10 поширених в межах двох лінгвокультур назв тварин та 10 назв рослин дозволив провести аналіз універсальних та національно-специфічних атрибутів, що пов'язані з концептуалізацією уявлень про відповідні об'єкти фауни та флори у свідомості носіїв української та англійської мов. Зіставлення ХП із фауно- та флороназвами в українській та англійській лінгвокультурах дає змогу зробити висновок про ізоморфізм / аломорфізм асоціацій, їхню оцінність, а також тенденції концептуалізації в ХП. Оскільки системою символічних образів наповнена й Біблія, стали біблійні порівняння з фауно- та флороназвами стали основою загальноєвропейської традиції, української й англійської зокрема.

Система прототипових атрибутів урізноманітнює концептуальні наслідки вербалізації. Використання фауно- та флороназв як прототипових образів та символів у ХП ускладнює фразеологізовані та індивідуально-авторські конструкції національно-культурними смислами, що доведено в дослідженні завдяки використанню зіставного та перекладознавчого аналізів. Обґрунтовано, що причиною повних та часткових збігів у концептуалізації дійсності із залучення зоо- та флороморфізмів, мовній репрезентації та відповідно перекладі вважаємо подібне в українській та англійській мовах сприйняття й членування світу, засноване на спільних уявленнях, мотивованих Біблією та прецедентними текстами. Відмінності пов'язані з лінгвокультурними особливостями світобачення, світосприйняття та світорозуміння, концептуалізації, мовній репрезентації та культурно-специфічними смислами, що актуалізуються в дискурсі та, відповідно, перекладі. Це пояснює виявлені в дослідженні здобутки й утрати перекладу.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності укладання українсько-англійського та англо-українського словника порівняльних конструкцій як універсальних, так і національних, загальномовних й індивідуально-авторських.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Молчко О. О. Відтворення порівняльних конструкцій з концептом «страх» (на матеріалі українських художніх текстів та їхніх англійських перекладів) / О. О. Молчко // Філологічні студії 1–2 : наук. часопис. – Луцьк, 2007. – № 39-40. – С. 175-183.
2. Молчко О. О. Етномовний компонент у порівняльній конструкції: особливості вираження (українсько-англійське зіставлення) / О. О. Молчко // Мовні і концептуальні картини світу (до 90-річчя від дня народження Ю. О. Жлуктенка) : зб. наук. праць. – К. : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – Вип. 17. – С. 263-269.

3. Молчко О.О. Категорія порівняння крізь призму психолінгвістичної теорії актуального членування: проєкція на дискурсивну практику перекладача / О. О. Молчко // Психолінгвістика : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О.М., 2014. – Вип. 15. – С. 240-254.
4. Молчко О. О. Концептуальні особливості порівняння (на матеріалі зооніма «собака» в українсько-англійському зіставленні) / О. О. Молчко // Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку : матер. Всеукр. наук. конф. (Львів, 14–15 жовт. 2005 року). – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – С. 255-261.
5. Молчко О. О. Основа порівняльної конструкції: підходи до трактування / О. О. Молчко // Іноземна філологія. Укр. наук. зб. – 2014. – Вип. 127 (Частина 2). – С. 253-257.
6. Молчко О. О. Порівняльна конструкція як структурно-конотативна реалія: проблеми перекладу (на матеріалі українських та англійських художніх текстів) / О. О. Молчко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 15. – С. 72-77.
7. Молчко О. О. Порівняльні конструкції з зоонімами як перекладознавча проблема / О. О. Молчко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 115 : Германська філологія. – С. 158-165.
8. Молчко О. О. Порівняльні конструкції з кольороназвою в українській та англійській мовах / О. О. Молчко // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – 2003. – Вип. 11. – С. 336-349.
9. Молчко О. О. Порівняльні конструкції з реалією в українській та англійській мовах (перекладознавчий аспект) / О. О. Молчко // Вісник Львів. ун-ту. Серія : Іноземні мови. – 2006. – Вип.13. – С. 190-197.
10. Молчко О. О. Порівняння в українському художньому тексті та варіанти його відтворення англійською мовою / О. О. Молчко // Іноземна філологія. Укр. наук. зб. – 2012. – Вип. 124. – С. 161-169.
11. Молчко О. О. Порівняння як асоціативний тип фрейма: спроба перекладознавчого аналізу / О. О. Молчко // Іноземна філологія. Укр. наук. зб. – 2014. – Вип. 127 (Частина 1). – С. 151-157.
12. Молчко О. О. Семантика і структура поетичного порівняння (спроба контрастивного аналізу на матеріалі української та англійської мов) / О. О. Молчко // Іноземна філологія. Укр. наук. зб. – 2001. – Вип. 112 – С. 293-297.
13. Молчко О. О. Семантика і прагматика порівняння: його мовні і мовленнєві функції в лінгвокреативній комунікативній діяльності / О. О. Молчко // Studia Ukrainica Posnaniensia. – Poznan : Instytut Filologii Rosyjskiej UAM, 2013. – Z. I. – С. 139-143.
14. Молчко О. О. Символізм назв птахів як корелятив порівняльної конструкції: проблеми перекладу / О. О. Молчко // Теорія і практика перекладу. Наукові записки факультету романо-германської філології. Серія : Філологічні науки. – Дрогобич : Редак.-видав. відділ ДДПУ ім. І.Франка, 2008. – Т. I. – С. 95-112.

15. Молчко О. О. Стилiстичнi засоби творення образностi iндивiдуально-авторських та фразеологiзованих порiвнянь: способи вiдтворення у перекладi / О. О. Молчко // Од слова путь верстаючи й до слова ... : зб. на пошану Роксолани Петрiвни Зорiвчак / ред. кол. : О.І.Чередниченко (голова) та iн. – Львiв : Видавн. центр ЛНУ iм. Iвана Франка, 2008. – С. 191-208.
16. Молчко О. О. Фонетичнi засоби творення образностi iндивiдуально-авторських та фразеологiзованих порiвнянь: способи вiдтворення у перекладi / О. О. Молчко // Iноземна фiлологiя : укр. наук. зб. – 2005. – Вип. 115. – С. 174-180.

АНОТАЦIЯ

Молчко О.О. Художнє порiвняння як категорiя перекладознавства (на матерiалi української та англiйської мов). – Рукопис.

Дисертацiя на здобуття наукового ступеня кандидата фiлологiчних наук за спецiальностю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Пiвденноукраїнський нацiональний педагогiчний унiверситет iменi К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2015.

У дисертацiї обґрунтовано бачення художнього порiвняння як категорiї перекладознавства. Запропоновано мiждисциплiнарний пiдхiд до вивчення художнього порiвняння, що залучає системно-структурну та когнiтивно-дискурсивну парадигми дослiдження мовної та мовленнєвої одиницi. З'ясовано особливостi моделювання порiвняльної конструкцiї обох мов, висвітлено тi елементи порiвняльної конструкцiї, що забезпечують високий рiвень концентрацiї етнокультурної та етномовної iнформацiї, виокремлено культурно-специфiчнi смисли, актуалiзованi у дискурсi, та забезпечено їхнiй комплексний перекладознавчий аналіз. Використана в дисертацiї методологiя вивчення художнього порiвняння базується на принципах лiнгвоконцептологiї та лiнгвокультурологiї. Постулюється, що етномовнi особливостi художнього порiвняння як структурно-когнiтивного комплексу виявляються на усiх мовних рiвнях продукування культурно-специфiчних смислiв у художньому дискурсi. Перекладознавчий аналіз зосереджено на з'ясуваннi вiдповiдностi вiдтворення культурно-специфiчного смислу, актуалiзованого в художньому порiвняннi, на основi дослiдження застосованих у процесi перекладу перекладацьких трансформацiй.

Ключовi слова: художнє порiвняння, порiвняльна конструкцiя, культурно-специфiчний смисл, словесний образ, символ, перекладацькi трансформацiї.

АННОТАЦIЯ

Молчко О. О. Художественное сравнение как категория переводоведения (на материале украинского и английского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2015.

В диссертации обосновано понимание художественного сравнения как категории переводоведения. Предложен междисциплинарный подход к изучению художественного сравнения, привлекающий системно-структурную и когнитивно-дискурсивную парадигмы исследования языковых и речевых единиц. Выявлены особенности моделирования сравнительной конструкции обоих языков, выделены те элементы сравнительной конструкции, которые обеспечивают высокий уровень концентрации этнокультурной и этнолингвистической информации, а также культурно-специфические смыслы, актуализирующиеся в дискурсе. Предложен их комплексный переводоведческий анализ. Используемая в диссертации методология изучения художественного сравнения базируется на принципах лингвоконцептологии и лингвокультурологии. Этноязыковые особенности художественного сравнения обнаруживаются во время анализа этнически-специфических нюансов мировосприятия, мироосмысления и мирооценки в их речевом воплощении и создают концептуальный базис национальных языковых картин мира. Концепты вербализируются разнообразными языковыми средствами: от лексических, фразеологических, паремиологических единиц до прецедентных текстов. Поэтому художественное сравнение рассматривается как своеобразный этнокультурный структурно-когнитивный комплекс, элементы которого обнаруживаются в дискурсе. Переводоведческий анализ сосредоточен на выявлении соответствий в процессе воспроизведения культурно-специфического смысла, актуализированного в художественном сравнении на основе исследования использованных в процессе перевода переводческих трансформаций.

Ключевые слова: художественное сравнение, сравнительная конструкция, культурно-специфический смысл, словесный образ, символ, переводческие трансформации.

SUMMARY

Molchko O. O. Simile as a Translation Studies Category (based on the Ukrainian and English languages). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2015.

The research views simile as a category of Translation Studies. The paper is carried out within a comprehensive interdisciplinary approach. It involves the system-and-structural along with the cognitive-and-discursive paradigm of researching a lingual and speech unit. This approach enables finding out the peculiarities of simile construction models in the Ukrainian and English languages, highlighting the elements of the simile construction which provide a high level of ethnocultural and ethnolingual information concentration, singling out the cultural-and-specific senses actualized in the discourse and providing their complex Translation Studies analysis. The methodology of researching simile suggested in the paper is based on linguoconceptology and linguocultural studies principles, since man is the subject to perceive the outer world and an indispensable creative part of the culture. Ethnolingual peculiarities of simile are revealed in the process of the ethnic specific nuances of the worldview and world

perception analysis. These nuances make up the conceptual basis of national lingual pictures of the world. Concepts are verbalized through a variety of lingual means, ranging from lexical, idiomatic and paremiological units to precedent texts. Thuswise, simile is considered a distinctive ethnocultural structural-and-cognitive complex whose elements are revealed on all lingual levels and manifested in cultural-and-specific senses actualized in the discourse.

The subject and the object of conceptualization having being considered, simile is viewed as a means to actualize a wide number of cultural senses since a word is an information storage medium, both universal and specific. Cultural-and-specific sense as a unit of Translation Studies analysis is manifested by structural-and-connotative realia, lexical realia, phonetic and lexical-and-semantic stylistic means.

Another aspect of Translation Studies analysis is a symbol within the frame of a simile construction. Symbols are studied on the basis of lexemes denoting colour, fauna and flora. The linguocultural essence of similes incorporating the above-mention names may refer to both universal and nationally specific worldview. The peculiarities of colour terms, fauna and flora names lingual resources present rich and bright material for discovering the national mindset. They may be considered means to represent the world through images and symbols. Animals and plants worship is a characteristic feature of the mythological conceptualization of the reality. Its signs are revealed in the Bible and precedent texts. This explains the isomorphism of the prototypical attributes of Ukrainian and English fauna and flora names on the level of their semantic nucleus. The allomorphism of prototypes on the periphery of their meaning is stipulated by national and cultural layers in each separate lingual picture of the world.

To achieve a comprehensive picture of the translation strategies application and conduct the Translation Studies analysis, the research involves componential, stylistic, contextual, contrastive and actual division of the sentence analyses. The Translation Studies analysis is focused on stating the equivalency level of the cultural-and-specific sense reproduction in the target text by means of analysing a number of translation transformations applied in the process of translating simile.

Key words: simile, simile construction, cultural-and-specific sense, verbal image, symbol, translation transformations.